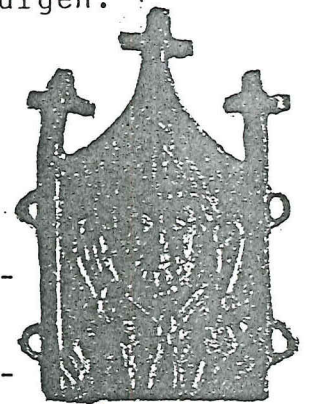

AQM

EEN PELGRIMSTEKEN VAN SINT-SERVATIUS
TE MAASTRICHT.

Dit jaar, 1984, wordt te Maastricht herdacht dat de heilige Servatius 1600 jaar geleden daar overleed en werd begraven. Ter gelegenheid van deze herdenking heeft Clavis, Stichting Publicaties Middeleeuwse kunst te Utrecht het initiatief genomen om van een uitzonderlijk mooi vijftiende-eeuws pelgrimsinsigne van Servaas uit Maastricht, een copie te vervaardigen.

Een van de gaafst bewaard gebleven middeleeuwse pelgrimstekens van Sint-Servaas te Maastricht, is de eenvoudige plaquette met het borstbeeld van Sint-Servatius in het Museum Boymans-van Beuningen te Rotterdam.

Op dit insigne is Servatius weergegeven als bisschop met de mijter op zijn hoofd en gehuld in een koorkap met een grote mantel-speld. In zijn linkerhand heeft de heilige de kromstaf vast, het teken van zijn bisschoppelijke waardigheid, en in de rechterhand houdt hij zijn vaste attriboot, de sleutel. Deze sleutel met de grote, spits ovale handgreep en de vijf kruisjes in de baard, is gemodelleerd naar de 'echte' zilveren Servatiussleutel die van oudsher in de schatkamer van de Maastrichtse Sint-Servaaskerk wordt bewaard en vereerd.

Op grond van de hoofdvorm van het met drie kruisjes bekroonde pelgrimsteken en de manier waarop Servatius is afgebeeld, kan het insigne gedateerd worden in het midden van de vijftiende eeuw.

De kleine, gegoten Maastrichtse plaquette is gemaakt van een mengsel van tin en lood, de meest gebruikelijke legering voor pelgrimstekens. Voor

zover bekend, is het insigne te Rotterdam het enige bewaard gebleven exemplaar van dit type Servatiuspelgrimsteken. Uit de lichte corrosie van de oppervlakte blijkt dat het een bodemvondst moet zijn. Bovendien is de voorzijde van de plaquette voor een deel bedekt met een bruin-gele, glanzende oxydatielaag, het zogenaamde goudpatina, dat uitsluitend wordt aangetroffen op uit de bodem afkomstige tinnen voorwerpen. De vindplaats van het Servatiusinsigne, dat zich al vóór 1950 in een particuliere verzameling bevond, is niet bekend.

De oudste pelgrimstekens dateren uit de twaalfde eeuw. In die tijd begon het pelgrimeren, het bezoeken van bedevaartplaatsen, een massaverschijnsel te worden. Uit alle maatschappelijke lagen trokken talloze lieden naar meer of minder verre oorden om een beroep te doen op de daar vereerde heiligen. Jeruzalem, Rome en Santiago de Compostella waren de drie drukst bezochte bedevaartplaatsen van het Christelijk Westen. Daarnaast waren er ontelbare kerken en kloosters die om hun reliekenbezit door pelgrims werden bezocht. Op verschillende plaatsen organiseerde men speciale reliekentoningen die met allerlei feestelijkheden gepaard gingen, waardoor grote aantallen nieuwsgierigen en gelovigen werden aangetrokken. In Maastricht was er jaarlijks een grote toeloop naar de stad en de Sint-Servaaskerk gedurende de 'Vrijheid van Sint Servaas', een periode van vijftien dagen rond de 3e mei, de feestdag van Servatius. De Maastrichtse kermis, die nog steeds in het midden van de meimaand plaatsvindt, gaat daar rechtstreeks op terug. Eens in de zeven jaar werd bovendien in de maand juli de Heiligdomsvaart gehouden, de plechtige toning van de belangrijkste relieken van het Servaaskapittel vanuit het koor van de Sint-Servaaskerk aan de pelgrims die op het Vrijthof samenstroonden.

Exacte getallen van de vele bedevaartgangers die naar Maastricht kwamen, zijn niet bekend. Uit andere plaatsen weten we echter dat het om enorme mensenmassa's ging. Zo werden er bijvoorbeeld in

het jaar 92 op één dag in München, dat toen ongeveer tienduizend inwoners had, zo'n veertigduizend pelgrims geteld die naar de reliektioning kwamen kijken. Deze telling gebeurde heel eenvoudig: voor ieder die door de stadspoorten binnenkwam, werd een erwt in een pot gegooid en na afloop werden de erwten geteld.

De belangrijkste souvenirs die aan de bedevaartgangers werden verkocht, waren de pelgrimstekens. Nagenoeg iedereen wilde wel een insigne als herinnering aan de bedevaart mee naar huis nemen. De pelgrimsinsignes moeten dan ook in ongelooflijk grote aantallen zijn gemaakt. Dit was uiteraard een winstgevende handel en meestal bezaten lokale geestelijken of bepaalde gilden het alleenrecht voor de vervaardiging en de verkoop. De grootste hoeveelheid insignes werd gegoten van de goedkope en gemakkelijk te verwerken tin-lood-legering. Door het lage smeltpunt was dit metaalmengsel buitengewoon geschikt voor het gieten van laaggeprijsde massa-artikelen. Maar voor de meer gegoede pelgrims waren er ook insignes verkrijgbaar van zilver, verguld zilver en zelfs van goud. Dit was meestal ook weer streng geregeld. In Aken bijvoorbeeld bestond er een apart gilde dat de gewone insignes van tin-lood maakte, terwijl het goud- en zilversmedengilde het monopolie bezat voor de exemplaren van edelmetaal.

De pelgrimstekens waren op de eerste plaats bedoeld om bevestigd te worden op de hoed, de kleding of de pelgrimsstaf van de bedevaartgangers (zie afbeelding voorpagina). In de middeleeuwen werden de pelgrims beschouwd als "heilige reizigers" die daarom onaantastbaar waren en onder vrijgeleide door vreemde landen konden trekken. De pelgrimstekens maakten die reizigers als zodanig herkenbaar en stelden hen bovendien onder de speciale bescherming van de heilige die erop was afgebeeld of waarnaar werd verwezen. Daarnaast fungeerden de insignes ook als devotionalia: de kracht van de relieken en de macht van de vereerde heilige was in zekere zin eveneens in de pelgrimstekens aanwezig. Om de kwetsbare, gemakkelijk te

buigen en te breken pelgrimsinsignes voorzamer te maken, werden ze door de pelgrims - zo blijkt uit geschreven bronnen en uit oude afbeeldingen - wel op kleine plankjes gespijkerd en dan met de stevige houten ondergrond op de kleding genaaid, los bewaard of opgehangen aan een koord of kettinkje. Het klinkt bijna ongeloofwaardig dat er van de middeleeuwse pelgrimstekens, een massaproduct waarvan er honderduizenden geweest zijn, naar verhouding zeer weinig originele exemplaren zijn overgebleven. Van veel bedevaartplaatsen zijn in het geheel geen insignes meer bekend, van andere slechts enkele stuks. Van de Maastrichtse Servaaspelgrimstekens uit de periode van de twaalfde tot de zestiende eeuw, zijn in het totaal zo'n vijftientig, meest zeer fragmentarisch bewaard gebleven originelen bekend. Uit oude afgietsels en afbeeldingen blijkt dat er honderden varianten van insignes van Sint-Servaas te Maastricht bestaan moeten hebben.

Drs. A.M. Koldewey, Utrecht.

DE ZALIGE FRA ANGELICO.

In ons blad, oktober 1983, blz. 114, informeerde de heer P.M. v.d. Helm uit Nootdorp over een mogelijke zaligverklaring van Fra Angelico ofwel pater Giovanni van Fiesole van de Dominikanen, overleden in 1454 en een begaafd religieus schilder. Pas onlangs verscheen hierover een bericht in het blad Archief van de Kerken, jrg. 39, maart 1984, blz. 2. Onze paus heeft bij motu proprio van 3 oktober 1982 toegestaan om Fra Angelico, wat 'engelachtige pater' betekent, als zalig te vereren. Deze pauselijke daad staat gelijk met een zaligverklaring.

Pater Dagobert Gooren ss.cc., Sint-Oedenrode.
